

Význam zapovězeného slova „nègre“ v afrických literaturách psaných ve francouzštině

Vojtěch Šarše

Filozofická fakulta Karlovy univerzity

Vojtech.Sarse@ff.cuni.cz

THE SIGNIFICATION OF THE FORBIDDEN WORD „NÈGRE“ IN AFRICAN LITERATURES WRITTEN IN FRENCH

The essay examines the importance of the so-called forbidden word “nègre”, its history, meanings, significations, and, most importantly, its translations into Czech and English. The essay will examine three Sub-Saharan novels from different eras written in French, and their translations done by different translators, to establish the general conclusion. The essay will explain, through analysis of different extracts, how the translation which does not take the word in question into consideration is deprived of several semantic nuances.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Překlad — africké literatury — René Maran — Ferdinand Oyono — Williams Sassine

Translation — African literatures — René Maran — Ferdinand Oyono — Williams Sassine

Od 16. století část subsaharské Afriky a Francii spojoval obchod s otroky. Otrokářství bylo ve francouzských koloniích nadobro zrušeno díky Victoru Schœlcherovi 27. dubna 1848, avšak metropolitní Francie začala záhy uplatňovat své územní nároky a aplikovala ve svých koloniích politiku vynucované asimilace. Následky těchto praktik jsou dodnes viditelné v bývalých afrických koloniích.¹ Z těchto dvou odlidšťujících systémů, tedy otrokářství a kolonialismu, začaly klíčit nezdravé vztahy mezi africkými koloniemi a francouzským koloniálním impériem. I po slavném roce 1960, po dlouho očekávaných nezávislostech, se mezi nově vytvořenými státy dekolonizované Afriky a bývalými koloniálními mocnostmi s nekoloniálními tendencemi vytvořily svazky (především ekonomické) jednostranně výhodné v tomto případě pro Francii. Již od samého počátku byly tyto vztahy tabuizovány či přehlšovány tzv. civilizační misí kolonizátorů (africké národy byly považované za pri-

1 Zde jsou myšleny jazyky kolonizátorů (angličtina, francouzština, portugalština či španělština), které se staly ve většině bývalých afrických zemích oficiálními jazyky, aniž by byly mateřskými jazyky obyvatel. Dále se jedná o evropské vzdělávací instituce, které byly zakládány v afrických koloniích od druhé poloviny devatenáctého století, kde se právě tyto jazyky vyučovaly. A z toho všeho vycházející krize identity, založená na ztrátě vlastních kořenů, kvůli jakési vidině lepšího světa, západního, jež byla kolonizovaným vštěpována po několik generací ve školách atd.

mitivní a barbarské). Zprávy o hrůzách, které se děly v koloniích, se většinou do západní metropole vůbec nedostaly. Naopak byly produkovány propagační krátkometrážní filmy, jež dokazovaly, že přítomnost západní civilizace je pro vývoj Afriky nezbytná. Obraz Afriky byl a dodnes stále ještě je kvůli tomuto mlžení velmi nejasný a především zobecňující. Tato studie bude zaměřena právě na zlehčování komplexního problému, jehož nepochopení, často vyplývající ze společensky vnucované politické korektnosti, vede k neznalostem objevujícím se v československých a českých překladech subsaharských frankofonních literatur.² Opomnění, o kterém budeme mluvit, znepodstatňuje určité vnitřní a sociální rozpory, ale také sémantická napětí na úrovni slov zasahující do esencialistických teorií, mezilidských vztahů (a to především sociální hierarchie a vztahu dominovaného a dominujícího) a rasismu. Překladařelé afrických literatur by si měli být dobře vědomi těchto komplexně sémantických, často protichůdných tlaků.

Ačkoli je francouzská literatura do češtiny pravidelně překládána, frankofonní africké literatury jsou kontinuálně opomíjeny. V této studii se však nebudeme věnovat historii českých překladů afrických frankofonních literatur. Vybrané byly pouze tři romány a jejich překlady³ (použijeme také anglické překlady těchto románů, u kterých jsme se také setkali se stejným přehlížením jednoho konkrétního problému). Zaměříme se na jedno slovo, jež v afrických frankofonních literaturách hraje významnou, ne-li zásadní roli, která je však často opomíjena, právě kvůli obavě z politické korektnosti. Ono slovo představuje vnitřní boj mnoha generací obyvatel bývalých kolonií a rozděluje je do několika názorových skupin. Jedná se o slovo zatížené dlouhou historií, rasovým podtextem a diskriminačními tendencemi: „nègre“ (či „nègresse“), „negr“ (či „negerský“), v angličtině „negro“ (či „nigger“). Toto dlouhodobě tabuizované, téměř nevyslovitelné, avšak stále navýsost hanlivé a pokoutně užívané slovo, prošlo výrazným vývojem mezi 14. a 21. stoletím; od obyčejného adjektiva označujícího černou barvu až po politicky nekorektní a nepřijatelné rasistické označení celých národů. Slovo pocházející z latinského jazyka *niger*, *nigra*, *nigrum* označovalo od svého prvního užití ve staré francouzštině a po další dvě století pouze černou barvu, termín naprosto banální, nikterak konotovaný.⁴ V první polovině 16. století se poprvé použilo tohoto slova pro označení lidí černé barvy pleti, stále však bez pejorativního a esencialistického (hodnotícího) významu. Avšak

2 Ve dvacátých letech minulého století afričtí autoři či autoři afrického původu z francouzského koloniálního impéria začali v Paříži publikovat svá díla. Jejich postavení nebylo příznivé rozvoji frankofonních afrických literatur a dodnes je otázkou mnoha diskusí. I přesto zůstává francouzština pravděpodobně druhým nejužívanějším literárním jazykem v subsaharské oblasti afrického kontinentu.

3 Jeden z prvních románů frankofonní africké literatury, *Batouala, véritable roman nègre*, byl vydán v roce 1921. Jeho autor je martinický spisovatel René Maran (který však žil dlouho na africkém kontinentě, v kolonii Oubangi-Chari, o níž také píše). Jeden z nejvýznamnějších kamerunských a vůbec afrických románů z roku 1956 je *Le vieux nègre et la médaille* od Ferdinanda Oyono. Zmíňme i historický román odehrávající se v koloniální době, ale publikovaný v roce 1976, *Wirriyamu*, od guinejského autora Williamse Sassina. Všechny tři romány jsou dnes chápány jako klasika afrických literatur.

4 Některé románské jazyky převzali latinskou formu slova jen s lehkými změnami: španělština a portugalština: negro, rumunština: negru.

OPEN ACCESS

s nástupem vlády bílého otrokáře a následně kolonizátora ze Západu se z nevinného slova latinského původu stalo opovržlivé a hanlivé označení všech otroků a kolonizovaných pocházejících ze subsaharské Afriky. A toto slovo je fatálně determinovalo a odsuzovalo k bídě a utrpení, především však k lidské podřadnosti a podřízenosti tzv. vyšší formě života. V očích Evropanů byly národy označované tímto slovem neplnohodnotné a méněcenné. Dodnes slovo *negr* s sebou přináší tyto negativní hodnoty, a proto je tak obávané. Připomíná nám také koloniální historii, na kterou chce člověk ze Západu zapomenout.

Po tři století se oním slovem označovali jak otroci, tak později kolonizovaní, služebníci a služby pocházející z Afriky. Objevovalo se v mluvené řeči, ale i v evropské krásné literatuře. Na začátku dvacátého století se tak také označovalo umění pocházející z oblasti subsaharské Afriky, *Art nègre*, které inspirovalo světovou avantgardu, především kubismus a francouzské surrealisty. Vždy se zobečňujícím způsobem odkazovalo k primitivnosti, necivilizovanosti, barbarství atd. Avšak ve třicátých letech minulého století došlo k radikální změně, slovo „*nègre*“ bylo rehabilitováno, stalo se důležitým záchytným bodem v hledání africké identity a dokonce samotného lidství. V tomto období se na Sorbonně pravidelně scházelo několik studentů černé pleti pocházejících z francouzských kolonií (Aimé Césaire, Léon Gontran Damas, René Ménil, Léopold Sédar Senghor, Guy Tirolien a další), kteří se rozhodli, že v tomto slově a jeho temné historii budou hledat své ztracené kořeny sahající k africkému kontinentu a jeho prastaré kultuře. Pro tyto moderní intelektuály představovalo toto slovo nejen útlak a systematicky vyhlazované kulturní hodnoty, ale také znovuobjevenou hrdost, identitární jistotu a jednotu. Jejich myšlenkový, umělecký i politický koncept *négritude*⁵ oslavoval africký původ, kulturu a společenství subsaharského kontinentu, jeho spirituální i materiální úroveň. Tento přístup vyvolal nejenom stále přetrvávající diskuse a pře o významu tohoto nenávidí zatíženého slova, ale také debaty o dichotomickém rozdělení dvou adjektiv „černý“ a „negerický“, a substantiv „černoči“ a „negr“ („noir“ a „*nègre*“), které hraje významnou roli v afrických, především subsaharských, frankofonních literaturách. Nejen odhaluje, alespoň částečně, charakter postav, jejich společenskou roli, ale také ukazuje, jaký postoj vůči tomuto slovu má autor. Neboť použít ho, již z výše zmíněných příčin, znamená angažovat se v diskusi, jež se neustále vede a rozvíjí okolo tohoto slova.

Přejdeme nyní k samotným českým a anglickým verzím, na kterých budeme ilustrovat totéž překladatelské opomenutí, které by se na první pohled mohlo zdát nevýznamné. Při hlubším rozboru však zjistíme, že bylo zásadním způsobem, byť třeba nevědomky, zasáhnuto do originálu, byly změněny jeho intence, narušena jeho sémantická síť a oslaben účinek, který by text mohl mít na čtenáře. Jestliže jsme obrysově nastínili historii a význam onoho zapovězeného slova „*nègre*“, bylo to proto, aby bylo nyní jasné, do jaké míry se v mnoha případech jedná o zjednodušení originálního textu a narušení jeho integrity (v některých případech i snížení

5 Je naprosto zřejmé, na základě kterého slova je tento název postaven. Nejedná se o černošství, jak je často převáděno do češtiny, ale o negerství. Aimé Césaire, kterému se přezdívalo „*Nègre fondamental*“, naprosto vědomě použil tohoto slova (v rozhovorech, divadelních hrách, básních, esejích atd.). Toto slovo pro něho představovalo jeho africké dědictví, ale zároveň osvobození se od jeho negativně konotovaného významu.

jeho kvality). Překladatelé⁶ se totiž označení „nègre“ velmi často naprosto vyhnuli a převedli ho jako adjektivum „černý“ či „africký“ („black“, „African“) anebo substantivem „černocho“ či „Afričan“. Nevzali tedy v potaz vnitřní boj postav či vypravěčů mezi svou hrdostí a silou hanlivého výrazu, mezi africkými kořeny a vlivem evropské kultury. Nevystihli ani rasistickou náuru některých postav či poníženost jiných. Užití tohoto slova totiž představuje možnost otevřeně čelit pohrdání jiného, ale zároveň globálně urážet populaci určité části světa (a tím tedy na druhou stranu implicitně kritizovat rasistický přístup západního koloniálního světa). Jestliže africký autor dobrovolně ono slovo vložil do úst vypravěče či postavy, učinil to za jistým účelem: jednak vytvořit a zdůraznit původ své postavy, jíž kolonizátor opovrhne, jednak tento původ vystavit zkoušce, aby se s ním postava Afričana mohla vyrovnat, přijmout ho či snad odvrhnout. Vkládá-li ho do úst postavám Evropanů, zdůrazňuje tak jejich touhu ponížít kolonizované, ignorovat africkou společnost a kulturu. Autor tak znázorňuje ambivalentní nevyrovnaný přístup k tomuto komplexnímu označení, které prošlo mnoha etapami a skrývá v sobě mnohé boje, jak jsme naznačili výše. Toto označení je nesporně součástí identitárního boje nejenom postav, ale nepřimo i samotného autora, a zároveň ukazuje autorův postoj k době a diskusím o rasové příslušnosti. Zároveň toto slovo, především v psané formě, šokuje čtenáře, což může být dalším pádným důvodem jeho užití. A důvodem k neuzítí tohoto polymorfního slova v češtině a angličtině je pravděpodobně strach z politické nekorektnosti, která je v moderní společnosti často pokrytecky stigmatizována.

Přistupme k problému setřetí rozdílů mezi dvěma francouzskými slovy: „Noir“ a „Nègre“. V takovém případě text ztrácí několik svých konotací. Mizí napětí mezi autorem a jeho knihou, čtenářem a knihou, ale také postavou (ať už afrického či evropského původu) a jejím okolím. Zanikají tak důležité příznakové nuance. Začneme názvem románu, neboť titul inzeruje knihu společnosti, vytváří první kontakt čtenáře a knihy a je na něm založen první dojem o knize. Román Reného Marana má podtitul „véritable roman nègre“, doslova „opravdový negerský román“; překladatelka, paní Jaromíra Hüttllová, se však v roce 1923 rozhodla pro mnohem zobecňující překlad: „černošský román“. Vynechala dva důležité aspekty, jež ukotvují román do určité doby a do jasné identitární pozice: opravdový a negerský. A tak se z překladu vytrácí představa hrdosti zavrhané rasy, označované pejorativně jako „nègre“, která dokázala vytvořit „opravdový“ román, formou podobný tomu evropskému, ale s obsahem čistě africkým.⁷ Vytrácí se tak pojem originality a unikátnosti a také jistého prvenství.⁸ René Maran napsal román, který je zaměřen téměř výhradně na

6 Jarmila Ortová, John Reed, Clive Wake a Alexandre Mboukou byli prokazatelně afrikanisté, zatímco Václav Kajdoš, Jaromíra Hüttllová a Barbara Beck nebyli pravděpodobně spojeni se studii africké literatury.

7 Stejně tak je o tuto dichotomii charakteristiku připraven anglický podtitulek: „Batouala, a true black novel“. V angličtině se objevuje přídavné jméno nepřiznakové, „black“, aniž by se vzal v potaz originál, jako kdyby nebyl mezi „nègre“ a „noir“ rozdíl, který by stál za zmínku.

8 Tento román byl v roce 1921 oceněn prestižní francouzskou literární Goncourtovou cenou jako úplně první dílo napsané autorem černé pleti.

postavy Afričanů, a co je snad ještě důležitější, je napsán Afričanem (Martiničanem dlouhodobě žijícím v africké kolonii). Již se nejedná o koloniální literaturu psanou kolonizátory pro evropské národy, ale rodí se nová literatura (posléze nové literatury). Navíc se tento román stal významným předchůdcem výše zmíněného hnutí, *négritude*, jež bylo fascinované obnažeností africké kultury, ale také troufalostí autora, který si dovolil použít tohoto slova v titulu svého románu.⁹ Chybným překladem se tak ztrácí jeden z prvních příkladů boje kolonizovaného se svým vnitřním napětím mezi utlačovaným africkým já a já, jež si musí najít místo v nově se rodící evropeizované společnosti.

Právě jsme viděli jasnou ukázkou, kde bylo zapovězené slovo „*nègre*“ použito v převapivě pozitivním významu. Sémanticky protikladný příklad nabídně druhý román z trilogie Kamerunce Ferdinanda Oyona, *Le vieux nègre et la médaille*, do češtiny přeložený jako *Starý černoch a metál*, do angličtiny dokonce bez jakékoliv specifikace, která je v originálu jasně indikována, *The old man and the medal*. Název románu se tak stává naprosto nepříznačným, či spíše přibližuje Oyona Hemingwayovu dílu *The old man and the sea* (nikterak netvrdím, že to byl záměr překladatele, ale propojení je nasnadě). V originále slovo „*nègre*“ oproti prvnímu zmíněnému románu znázorňuje Afričana podřízeného koloniálnímu systému, který se chová jako správný a poslušný obyvatel kolonie (a očekává, že za své služby kolonizátorům obdrží z rukou bělocha vyznamenání, na které bude moci být pyšný a nosit je jako důkaz přátelství mezi Afričanem a Francouzem). Navíc africký autor diskurzem kolonizátora kritizuje chování Afričana, což jen rozšiřuje sémantické pole užití tohoto slova. Překladem „*černoch*“ mizí tato specifická konotace ze strany autora, který se již v názvu kriticky obrací proti své hlavní postavě, neboť ta bude v díle kontinuálně ponižována bílým kolonizátorem, aniž by se mu vzepřela.¹⁰ Jak vidno, překlady názvů obou románů připravují nefrankofonního čtenáře o možnost proniknout do komplexnosti zakázaného slova.¹¹ Prvním pohledem na název románů samozřejmě čtenář nepochopí celou jeho šíři, ale

9 Zde bych rád připomněl mezinárodní koloniální výstavy, které se konaly od roku 1866 do roku 1948 (celkem se jich uskutečnilo třicet šest, z toho deset ve Francii). Tyto výstavy měly přezdívkou: lidské zoologické zahrady. Koloniální mocnosti v nich vystavovaly různé části svých koloniálních říší. Celé rodiny či dokonce kmeny byly bez jejich souhlasu stěhovány do tzv. pavilónů, kde byly vystavovány pro místní obyvatelstvo. Je tedy jasné, že Afričané (a jiné kolonizované národy) byli považováni za podlidi, se kterými je možno nakládat jako se zvířít. Proto každá snaha o osamostatnění, jako např. Maranův román, jsou důležitými kroky vpřed.

10 Hlavní postava, Meka, si nakonec uvědomí své žalostné postavení, ale konstatuje, že je již moc starý na jakýkoliv odpor vůči koloniálnímu útisku.

11 Ještě je nutné zmínit, třetí román *Wirriyamu*, Williamse Sassine. *Wirriyamu* je vesnice, jež byla vyvražděna a okolo které se odehrává celý děj. Český překlad názvu zní: *Džunglí kráčí smrt*, tedy překlad opisem (román se opravdu odehrává v džungli a smrt je všudypřítomná). Překladatelka se chtěla pravděpodobně vyhnout pro Čecha naprosto neznámému slovu „*Wirriyamu*“, které s sebou nepřináší žádné konkrétní konotace, a proto volila vysvětlení. Tato tendence je vypozerovatelná v mnoha překladech, ve kterých se autor snaží přiblížit českému čtenáři neznámou africkou realitu přepisem, vysvětlením či dokonce nahrazením.

jejich děje by napomohly při rozklíčování heterogenního významu titulu. V překladech se však tato nutnost porozumění vytrácí.¹²

V následujících analýzách budeme pracovat přímo s originály a překlady vybraných tří románů. V zásadě je v nich pojmenování „nègre“ opomíjeno a nahrazováno jak v češtině, tak v angličtině výrazem méně překvapivým, méně urážlivým, méně šokujícím a především nevyvolávajícím diskuse (stejně jako v případě titulů). Na několika příkladech popíšeme hlavní překladatelské odklony a vysvětlíme jejich závažnost. Nejprve se podíváme na extradiegetického vypravěče, který v Maranově románě popisuje takto Afričana: „Le pauvre bon nègre est obligé à tout moment de chercher à voir s'il ne leur a pas donné asile en sa chair“ (Maran 1921, s. 41), v češtině: „Opravdu, jest nutno, aby ubohý černochoch si hledal vši“ (Maran 1923, s. 27) a v angličtině: „The poor old black man is obliged to check all the time to make sure he hasn't given them a home in his flesh“ (Maran 1972, s. 29). Překladatelé se zcela záměrně vyhnuli studovanému slovu. Vypravěč v této své promluvě přejímá dobový diskurs, ve kterém bylo naprosto normální pro západní společnost používat toto hanlivé slovo. A ještě navíc „bon nègre“ odkazuje zcela jasně k mýtu tzv. vznešeného divocha („bon sauvage“¹³), idealizovanému obrazu obyvatele náležejícího k národům stále žijícím v prapůvodním ráji (avšak systematicky vyvražďovaným západními civilizacemi), což dodává označení „bon nègre“ jistý paternalizující význam. V románu Ferdinanda Oyona se zase ztrácí kritická hodnota slova: vypravěč v překladu nepoužije studované slovo: „Il sentait ses doigts pénétrer dans la chair molle du gros nègre comme dans la pulpe d'un avocat bien tendre“ (Oyono 1956, s. 179), „Cítil, jak prsty pronikají velkému černochovi do masa, jako by to byla dužnina rozměkklé hrušky“ (Oyono 1959, s. 118), „He felt his fingers sinking into the man's soft flesh like the flesh of a ripe avocado pear“ (Oyono 1969, s. 133). Překlady nikterak nereflektují postavení a roli onoho „velkého černocho“, která je jasně daná v originále.¹⁴ Tato postava, „gros nègre“, je posluhovačem koloniální administrativy, hodný posměchu za své panáčkování (mimo chodem stejně jako hlavní postava, viz předchozí odstavec). Schopnost tohoto slova odlišit kolonizované podle jejich chování není brána v potaz.

Následující příklad nás posune k problematice mnohem komplexnější, a to k protikladu vypravěče a postavy. Dostáváme se tedy k poslednímu africkému frankofonnímu románu přeloženému v Československu, *Wirriyamu* guinejského spisovatele Williamse Sassina: „Kélani, t'as de la chance ; tes bêtes valent mieux que dix nègres. [...] Alors les maisons de commerce à leur tour tombèrent en ruine et les Nègres émigrèrent“ (Sassine 1976, s. 19), „Kélani, ty máš štěstí, tvá zvířata vydají za deset negrů. [...] A tak se rozpadly obchodní firmy a černoši emigrovali“ (Sassine 1987, s. 15), „Kélani, you're lucky. Your dogs are worth more than ten blacks. [...] So the stores fell into ruins in their turn and the Africans left“ (Sassine 1980, s. 7). Tak jako v předchozích

12 Romány napsané Evropany, v jejichž názvech se objevuje studované slovo, jsou překládány různě, nelze nalézt určité pravidlo (viz bibliografie, Georges Simenon a Philippe Soupault).

13 Tento koncept se objevuje u Michela de Montaigne, následně u Denise Diderota či Jeana-Jacquesa Rousseaua.

14 V českém překladu se znovu dostáváme k oné snaze přiblížit exotickou realitu českému čtenáři. Avokádo, v té době drtivě většiny obyvatelstva jistě neznámé, je překládáno jako hruška.

OPEN ACCESS

dvou příkladech se překladatel do angličtiny naprosto vyhýbá studovanému slovu. To není případ překladatelky Jarmily Ortové, která se do češtiny rozhodla přeložit slovo „nègre“ dvěma způsoby; když uvedené slovo vysloví postava, je přeloženo jako „negr“, pokud je to vypravěč, vždy se raději uchýlila k neutrálnímu „černoch“. Vypravěč se tedy stává nestranným pozorovatelem děje, ačkoli jeho pozice v originálu není tak jednoznačná. Čtenáři mu mohou přisuzovat politickou korektnost, která samozřejmě při psaní subsaharských antikoloniálních románů nehrála naprosto žádnou roli (stejně tak jako neexistovala v koloniích).¹⁵ Afričtí romanopisci, především ti, kteří psali o době kolonialismu a době krátce po dekolonizaci, byli spisovatelé angažovaní, kteří se snažili svou dobu představit čtenáři takovou, jaká byla. Vypuštěním denominace „nègre“ bohužel tato angažovanost ztrácí jednu ze svých úrovní.

Posledním příkladem jsme se dostali k promluvám postav. V následující části se zaměříme na postavu Afričana, který použije ono zatracované slovo, což může být vysvětleno několika způsoby, avšak v českém ani anglickém překladu si tuto otázku nemůžeme položit. Jedná se o promluvu umírajícího Batoualy, jehož slova v textu pronáší vypravěč: „Il ajouta, en son marmonnement perpétuel, qu'il n'y avait ni bandas ni mandijas, ni blancs ni nègres ; qu'il n'y avait que des hommes — et que tous les hommes étaient frères“ (Maran 1921, s. 183), „Nebylo ani ‚bandas‘ ani jiných kmenů, ani bělochů ani černochů. Byli jen lidi. A všichni lidé byli bratři“¹⁶ (Maran 1923, s. 139), „He added in his constant muttering that there were neither Bandas nor Mandjias, neither white or blacks—that there were only men—and all the men were brothers“ (Maran 1972, s. 147). V obou překlad není použito slova „nègre“, ačkoli ho v tomto případě použila postava Afričana. Slovo tedy není v žádném případě bezpříznakové, právě naopak svědčí o určité mentalitě kolonizovaného, který převzal jisté rasové generalizující či esencialistické představy náležející primárně západnímu světu, což může být považováno za úspěšnou politiku asimilace anebo snahu se vyšvihnout na úroveň obdivovaných kolonizátorů, kteří pomalu ale jistě přebírali v době, ve které se odehrává román, moc nad africkým kontinentem.

V kamerunském románu Ferdinanda Oyona, *Le vieux nègre et la médaille*, se tento případ neobjevuje: ačkoli hraje tak důležitou roli v názvu, postavy studovaného slova neužívají. Zato v překladech¹⁷ *Wirriyamu* Williamse Sassina je několik velmi zajímavých příkladů tohoto zmatení významu:

-
- 15 Toto přidělení výraziva se objevuje i v jejím překladu slavného románu senegalského romanopisce Ousmana Sembèna *Les bouts de bois de dieu*. Překladatelka přisuzuje určitý způsob vyjadřování Afričanům a Evropanům. Když je ve francouzském originále použito slovo « nègre », do češtiny je to přeloženo dvěma způsoby: pokud slovo vyslovuje postava Afričana, překladatelka použila výraz „černoch“, pokud Evropan, tak „negr“. Poněkud zjednodušeně tak zdůraznila dichotomii mezi kolonizovanými a kolonizátory. Komplexnost problému, který představuje užití analyzovaného slova, je jednoduše převedena do dvojího použití, díky němuž se Evropané stávají zlými a Afričané hodnými, ostatní nuance jsou zamety pod stůl.
- 16 Zde si dovoluji zdůraznit velmi zarážející překlad „jiných kmenů“ nahrazujících v originále jasně daný africký kmen mandija. Překlad je o to nepochopitelnější, když vidíme, jak se překladatelka vyrovnala s pravděpodobnou absencí českého překladu pro kmen banda.
- 17 Je poněkud zarážející, že překladatelka, Jarmila Ortová, na několika místech použila slova „negr“ a v jiných, které citujeme v této práci, se jich vyvarovala. Není vyzorovatelné, jestli se jedná o chybu, přehlédnutí či záměr.

[Armée] installa partout des barbelés pour empêcher que les noirs ne se sauvent. [...] Mes hommes sont des Nègres ; ils ont besoin de femmes ; alors cette Nègresse est plutôt à remercier (Sassine 1976, s. 59).

Všude byly zavedeny ostnaté dráty, aby černoši nemohli utéct. [...] Mí vojáci jsou černoši a ženské potřebují, takže téhle černošce by se mělo spíše poděkovat (Sassine 1987, s. 44).

They installed barbed wire everywhere to prevent the Blacks from running away. [...] My men are Blacks, they need women. That black woman therefore deserves our thanks (Sassine 1980, s. 35).

První část promluvy je přímá řeč evropského kněze, který stojí na straně kolonizovaných Afričanů, jak v ději, tak i stylem mluvy. Z jeho úst nikdy nevyjde ono „nègre“, kdežto druhá část citace jsou slova generála portugalské armády, které doslova převypravuje táž postava kněze. Generál je krutým vojákem, jenž nenávidí kolonizované, necítí k nim nic než pohrdání a jeho touhou je vyhladit podle něho podřadnou rasu Afričanů. Je tedy evidentní, že se jak v českém, tak v anglickém překladu ztrácí rozdíl mezi přístupem kněze a generála ke kolonizovaným. Podobně zanikne tato dichotomie i v následujícím příkladu:

[...] le Noir était bête et cruel. Ils se souviennent de la dernière trouvaille d'un animateur de „La Voix de Lisbonne“ [...]: Un nègre entre dans un café et commande un sandwich“ (Sassine 1976, s. 126).

[...] černocho je hloupý a krutý. Vzpomněl si na poslední nápad jednoho z moderátorů „Hlasu Lisabonu“, který slyšel [...]: Černocho vejde do kavárny a objedná si sendvič (Sassine 1987, s. 99).

[...] the Blackman was stupid and cruel. He remembered the latest quip of an announcer on The Voice of Lisbon, [...]. A black enters a cafe and orders a sandwich (Sassine 1980, s. 87).

První věta vychází z úst portugalského muže, který se spřátelil s Afričany, pohlíží do svého svědomí a v interním monologu je porovnává s tím, co se o nich říká v jeho rodném Portugalsku, a s tím, jak o nich nově smýšlí on sám. V druhé větě se pak vrací ke vzpomínce na moderátora a jeho rasistický vtip. Tedy tato dvě podstatná jména „le noir“ a „un nègre“ jasně znázorňují jistý lidský přerod, niternou obrodu jeho vědomí a svědomí, ke kterému v češtině dochází implicitněji, na úrovni gest a jednání spíše než na úrovni slovní.

V češtině vyšlo velmi omezené množství překladů afrických subsaharských děl¹⁸ (bylo by jich ještě méně, kdybychom mezi ně nepočítali antilské autory s africkými

18 Dodnes existuje pouze na čtyři desítky českých překladů románů, básnických sbírek či divadelních her afrických a karibských frankofonních autorů.

kořeny¹⁹), bohužel, jak jsme výše uvedli, některé z nich neberou zásadní otázku vnitřní neshody o původu a příslušnosti postav v potaz, nepovažují ji za důležitou, raději se jí vyhýbají, ačkoli provází africké autory od jejich vstupu na světovou literární scénu až dodnes. V žádném z uvedených děl není tato problematika explicitním základem, ale je vždy v jejím pozadí, ať už v příběhu či ve stylu psaní. Zdůrazníme však, že do dnešní doby není postoj k tomuto slovu v bývalých koloniích úplně vyjasněný. Jedni žádají o jeho vyškrtnutí ze slovníků, druzí ho považují za naprosto neutrální slovo, další se ho snaží akceptovat, a smířit se tak se svou minulostí a jiní se hrdě hlásí k tomuto označení a jeho dědictví. Avšak zpětně vyloučit toto slovo a zamaskovat tedy všechny jeho historický, kulturní a sociální kontext znamená připravit českého čtenáře o jednu z dimenzí angažovanosti.

Nepřítomnost tohoto slova se objevuje i v některých překladech, které vznikly nedávno. Je zřejmé, že ani současní překladatelé neberou problematiku spojenou s tímto tabuizovaným slovem zcela v potaz.²⁰ V překladu Kouroumova románu *En attendant le vote des bêtes sauvages* se nachází několik kuriozních příkladů. Jeden pro ilustraci nyní okomentujeme. Najdou se v něm téměř všechny prvky z předchozích analýz:

Rejeté de sa race et de son milieu, il se souvient de son ascendance nègre, se présente au ministère des Colonies publiquement et à haute voix déclare assumer pleinement sa négritude. [...], tous les Noirs de la colonie, [...] (Kourouma 2010, s. 502).

Zavržen vlastní rasou, vzpomněl si na svůj černošský původ, zašel na ministerstvo kolonií a tam se veřejně, nahlas a plně přihlásil ke svému černošství. [...]. Po příjezdu jej všichni černí z kolonie, [...] (Kourouma 2005, s. 81).

V originále se objevuje jak „noir“, tak „nègre“ a to v různých významech. Právě o to je překlad ochuzen jednotným a zjednodušujícím označením „černý“. „Ascendance nègre“ jasně odkazuje k problematickému genovému, ale zároveň kulturnímu dědictví postavy, míšence narozeného ve francouzské rodině kolonizátorů, který se dlouhá léta snažil svůj původ skrývat. Slovo je tedy použito ve svém pejorativním smyslu. Označuje něco, za co by člověk mohl anebo měl být zostuzen. Kdežto „négritude“ otevřeně odkazuje právě k onomu hnutí z třicátých let a především znovu k tomu dědictví, ale s nově probuzenou hrdostí a pýchou: tedy s pocity, které hlavní postavě napomůžou přijmout své kořeny. A nakonec „Noirs“ odkazuje neutrálním způsobem k obyvatelům kolonie (nebo spíše s lehce rasistickým podtextem, což v sobě nese i české slovo „černocho“). Ve dvou větách postava projde zásadní změnou osobnosti. Český nefrankofonní čtenář tedy nemá možnost se s tímto problémem seznámit, není mu téměř nijak toto vnitřní napětí přiblíženo. Texty jsou ochuzeny o dimenzi, jež je

19 Dnes se již karibští (antilští) autoři nepovažují za součást subsaharské literární produkce, ne z důvodu rasových, ale z důvodu vlastní identity, která se neopírá o dávné africké kořeny, ale je založena na příslušnosti ke karibským ostrovům.

20 Např. v překladu románu Mariamy Bâ, *Une si longue lettre*, či Kouroumova románu, *En attendant le vote des bêtes sauvages*, je slovo „nègre“ vědomě zaměňováno s „černochem“.

obsažena v jednom jediném slově: to vyjadřuje nejen hanbu a urážku, ale také jistotu sama sebou a sílu postavit se rasovým předsudkům, přináležitost i odtažitost, odloučení i souznění. Každé použití označení „nègre“ má široké schéma využitelnosti od jemných sémantických odstínů po protichůdné významy, které pozorný čtenář pochopí při četbě. Každé postavě, se kterou je slovo spojeno, ať už ona sama ho použije, či je tak sama označována, připisuje určitou roli, určitý charakter, je v rámci tohoto slova definována a řazena do sociální hierarchie. A strach z tohoto slova jen zdůrazňuje evropskou nevyrovnanost s minulostí. Evropští kolonizátoři dali tomuto slovu pejorativní význam, který se snažíme skrýt pod roušku politické korektnosti. Ta přináší v našem případě pouze sémantické ochuzení literárního textu.

LITERATURA:

- Bâ, Mariama. *Une si longue lettre*. Abidjan : Nouvelles éditions africaines, 1979.
- Bâ, Mariama. *Tak dlouhý dopis*. Přel. V. Štovíčková-Heroldová. Praha : BB/Art, 2003.
- Kourouma, Ahmadou. *En attendant le vote des bêtes sauvages*. Paris : Seuil, 2010.
- Kourouma, Ahmadou. *Až bude volit divá zvěř*. Přel. J. Karfíková. Slavonice : Dauphin, 2005.
- Laferrière, Dany. *Comment faire l'amour avec un nègre sans se fatiguer*. Québec : VLB éditeur, 1985.
- Laferrière, Dany. *Jak se milovat s černochem a neunavit se*. Přel. A. Charvátová. Praha : Argo, 2008.
- Maran, René. *Batouala, véritable roman nègre*. Paris : Albin Michel, 1921.
- Maran, René. *Batouala, černošský román*. Přel. J. Hüttlová. Praha : Knihovna exotické literatury, 1923.
- Maran, René. *Batouala, a true black novel*. Přel. Barbara Beck a Alexandre Mboukou. London, Nairobi Ibadan : Heinemann Educational Books, 1972.
- Oyono, Ferdinand. *Le Vieux nègre et la médaille*. Paris : Julliard, 1956.
- Oyono, Ferdinand. *Starý černochoz a metal*. Přel. V. Kajdoš. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959.
- Oyono, Ferdinand. *The old man and the medal*. Přel. John Reed. London, Nairobi Ibadan : Heinemann Educational Books, 1969.
- Sassine, Williams. *Wirriyamu*. Paris : Présence africaine, 1976.
- Sassine, Williams. *Džunglí kráčí smrt*. Přel. J. Ortová. Praha : Naše vojsko, 1987.
- Sassine, Williams. *Wirriyamu*. Přel. J. Reed a C. Wake. London, Nairobi Ibadan : Heinemann Educational Books, 1980.
- Sembène, Ousmane. *Les bouts de bois de dieu*. Paris : Le livre contemporain. 1960.
- Sembène, Ousmane. *Boží dřívka*. Přel. J. Ortová. Praha : Práce, 1983.
- Simenon, Georges. *Quartier nègre*. Paris : Gallimard, 1935.
- Simenon, Georges. *V černošské čtvrti*. Přel. J. Paulík. Praha : Jos. R. Vilímek, 1937.
- Soupault, Philippe. *Le Nègre*. Paris : Éd. du Sagittaire, 1927.
- Soupault, Philippe. *Negr*. Přel. M. Hoffmeisterová. Praha : Aventium, 1928.

